

Kes olid vanad roomlased?

Artikkel põhineb autori 2019. aastal peetud avalikul ettekandel.

MÄRT TÄNAVA

Rooma oli üks enam kui tosinkonnast Kesk-Itaalia Latiumi maakonna linnriigist. Selle rajajad kuulusid kaheldamatult itaalikute hõimurühma latiinide hulka ja kõnelesid latini, meie sõnapruugis ladina keelt. Seega võib ülal esitatud küsimus esmapilgul tunduda üleliigsena, justkui lahtisest uksest sissemurdmisena. Pole ju erilist mõtet küsida, kes olid näiteks vanad kreekased. Kui aga lähemalt vaadata, kuidas hilisema aja roomlased endid määratlesid ning oma päritolu seletasid, ei ole asi nii lihtne, kui paistab.

Järgneva arutluse lähtekohaks võiksime võtta apostel Pauluse. Paulus, algse nimega Saulus, oli Väike-Aasia lõunarannikult Rooma Kiliikia provintsi pealinnast Tarsosest pärit juut. Ta polnud kordagi käinud Roomas ega osanud ladina keelt ehk Rooma riigikeelt (impeeriumi idapoolsetes provintsidest oli suhtluskeeleks kreeka keel). Aga sellest hoolimata oli ta sünnijärgne Rooma kodanik. Takistuseks polnud ka tema ainujumalusk, mis keelas tal Rooma jumalaid tunnustada, kuigi religioon oli Roomas lahutamatu seotud riigiga. Roomlased pidasid juutide usukombeid veideraks iseärasuseks ja üldiselt tolereerisid neid. Ent kui Saulusest oli saanud Paulus ja veendunud kristlane, muutus ka suhtumine temasse. Kristlus oli tekkinud juba impeeriumi rüpes ning selle järgijaid võidi kahtlustada ebalojaalsuses Rooma riigi suhtes. Kui Paulus Jeruusalemmas arreteeriti, nõudis ta kui Rooma kodanik, et ta toimetataks kohtumõistmiseks Rooma. See nõudmine ka täideti. Õigus apelleerida vabariigi ajal rahvakoosolekule, hiljem keisrile, oli Rooma kodaniku tähtsamaid privileege.

Niisiis selgub, et Rooma kodakondsus polnud seotud ei etnilise kuuluvuse, keele ega asukohaga. Rooma kodanik, teisisõnu roomlane võis olla kes iganes ja kõikjal.

Rooma legendaarses ajaloojärgimuses ulatub Rooma rahva eellugu kaugesse Trooja sõja aega. Koos Aeneasega Latiumi saabunud troojalased ja kohalik rahvas, kes oli varem sisse rännanud Kreekast Arkaadiast, ühinesid ja said nimeks latiinid. Latiinid olid ka Romulus ja Remus, kes otsustasid rajada Tiberi jõe äärde, paika, kus emahunt oli nad leidnud ja neid imetanud, uue linna. Selle esimesed asukad olid kaksikvendade ümber koondunud uljaste ja seiklushimuliste noorukite kamp. Et rahvast juurde saada, asutas Romulus Kapitooriumi künka nõlvale sakraalselt pühitsetud piiridega ning jumalate kaitse all oleva ala *asylum*'i (sellest meie võõrsõna „asüül“), kuhu võisid varjule tulla kõik, kes olid kodupaigas seadustega pahuksis sattunud, koguni pagened orjad. Kõik nad võeti pikemata vastu Rooma kodanikeks – neist said roomlased.

Märt Tänav, Tartu Ülikooli emeriitdotsent, mart.tanava@gmail.com

Samasse aega kuulub sabiinitaride röövimise legend. Kuna ümberkaudseist ei tahtnud keegi oma tütreid sellistele kahtlase kuulsusega meestele naiseks anda, polnud viimastel võimalik luua perekondi ega saada järglasi. Olukorra lahendamiseks korraldati pidustus, kuhu kutsuti teiste hulgas naabruses elavad sabiinid koos perekondadega, naiste ja tütardega. Kui pidu oli täies hoos, krahmas iga mees väljavalitud sabiini neiu endale naiseks. Järgnes sõda. Sabiinid tungisid Rooma ja vallutasid juba Kapitoolumi, kui vahele astusid röövitud neiu ja kutsusid vaenupooli üles leppimisele. Sõlmiti rahu ja sabiinid ühinesid roomlastega üheks rahvaks ja riigiks. Romulus ja sabiinide kuningas Titus Tatius valitsesid mõnda aega üheskoos, kuni viimane lahingus langes. Sabiin oli ka Romuluse järglane Numa Pompilius. Pärimuse järgi vallutati ja hävitati juba sajand pärast Rooma rajamist latiini linn Alba Longa ning sealsedki elanikud võeti roomlaste hulka.

Niihästi Rooma asutamise legend kui ka linna algusajast jutustavad lood kannavad endas ideed, kuidas roomlasi peaks määratlema. Roomlased pidasid endid uhkusega ainulaadseks rahvaks, kes ei ole põlvnenud ühestki kindlast esivanemast, nagu uskusid enda kohta paljud vanaaja rahvad, sealhulgas kreeklased, kes pidasid oma esiisaks müütilist Hellenit. Rooma rahvas tekkis ühes Rooma riigiga, oli algusest peale avatud juurdetulijaile ning võttis enda hulka vastu erinevaid rahvarühmi. „Roomlane“ ja „Rooma rahvas“ (*populus Romanus*) olid poliitilised mõisted. Roomlane oli isik, kes omas Rooma kodakondsust ning kelle suhtes kehtis Rooma õigus. Rooma rahvas võrdus Rooma kodanikkonnaga, mis oli tegelikult sama mis Rooma riik.

Niisugune vaade Rooma rahva kujunemisele oli kooskõlas Rooma tegeliku kodakondsuspoliitikaga, mis erines kardinaalselt Kreeka omast. Kreeka linnriigid hoidsid kindlalt oma põhialuseid – territooriumi terviklikkust ja kodanikkonna ühtsust. Võõraid võeti kodanike hulka väga kitsilt ja alati individuaalselt. Rooma seevastu väljus varakult linnriigi raamidest. Varase vabariigi ajal, 5.–4. sajandil eKr algas esialgu Latiumi naaberkogukondade, seejärel kaugemal asuvate linnade allutamine ja neile Rooma kodakondsuse laiendamine, samuti erinevate linnadega liidulepingute sõlmimine. Rooma kodanikkonna koosseisu arvamine tähendas inkorporeerimist Rooma riiki. Oli veel nn latiini õigus, mida esialgu omistati Roomaga liidus olevaile latiini linnadele, hiljem erinevatele kogukondadele Itaalias ja provintssides. See andis juriidilise õiguse sooritada vastastikku ärilisi tehinguid ning abielu sõlmida. Kui latiini õigusega kogukonna liige asus alaliselt Rooma, sai temast Rooma kodanik. Uued kodanikud täiendasid leegionide ridu, kuna liidulepinguga seotud linnad olid kohustatud Roomat oma sõjavägedega toetama. Iga viie aasta tagant toimuva (mees)kodanike loenduse ehk tsensuse üheks peaeesmärgiks oli teha kindlaks relvakandjate meeste arv. Kodanikkonda laiendades, uusi kogukondi endasse haarates kasvas Rooma võimsus.

Üksikisikuile Rooma kodanikuõiguse andmine oli vabariigi ajal suhteliselt harv. Esimene kreeka arst sai Rooma kodanikuks aastal 219 eKr. Caesar (100–44 eKr) andis kodanikuõiguse kõigile Roomas tegutsevaile arstidele ja vabade kunstide õpetajaile. Märkimisväärne kodanike juurdekasvu allikas oli antiikmaailmas ennenägematu

orjade vabaks laskmine, mis kreeklasti väga hämmastas, eriti veel see, et vabastatud ori muutus automaatselt Rooma kodanikuks. Põhjused võisid olla väga erinevad, igatahes oli see nähtus juba 4. sajandi keskel eKr sedavõrd laialdane, et riik nägi selles sissetulekuallikat: orjade vabastamisele kehtestati eraldi maks. Vabakslastute näol lisandus lakkamatu voona uusi kodanikke, valdavalt väljastpoolt Itaaliat, kes olid väga erineva etnilise päritolu ja kultuurilise taustaga, ent roomlased võtsid nad omaks. Vabakslastu sai oma endise peremehe nime. Endise orja suhtes kehtisid mõningad kitsendused, aga tema vabana sündinud järglastel olid piiramatud võimalused tegutseda ja tõusta kõrgele positsioonile kõigil elualadel. Luuletaja Horatius (65–8 eKr) näiteks oli vabaks lastud orja poeg.

Rooma kodanikuõigusega linn oli Rooma riigis omaavalitsuslik, sisemistes asjades autonoomne üksus ehk munitsiipium (*municipium*, sellest meie võõrsõna „munitsiipaalne“). Osa neist oli esialgu Rooma rahvakoosolekul hääleõiguseta. Samas tuli neil kõigil hakata täitma kodanikukohustusi, eelkõige maksu- ja sõjaväekohustust. See aitab mõista, miks Rooma kodakondsust ei võetud alati vastu heameelega. Näiteks Latiumi linn Tusculum, mis oli saanud 381. aastal eKr esimesena munitsiipiumi staatuse, astus vähem kui poole sajandi pärast Rooma vastu välja. Maksukoorem vähenes tuntuvalt, kui Itaalias elavad kodanikud vabastati 167. aastal eKr maamak-sust ehk tribuudist. See oli võimalik, kuna riik sai vajaliku sissetuleku välissõdadest ja provintside maksustamisest.

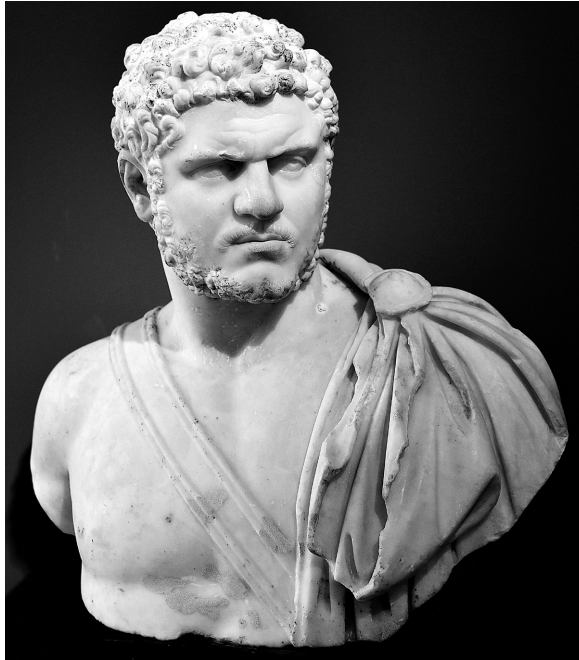
Pärast Liitlassõda (91–88 eKr) – sõda Rooma vastu ühinenud liitlaslinnadega – anti kogu Itaaliale kuni Po jõeni täielik Rooma kodanikuõigus, Po ja Alpide vaheline ala sai esialgu latiini õiguse. See piirkond omandas täieliku kodanikuõiguse Caesari ajal 49. aastal eKr. Kõik Itaalia linnad peale Rooma muutusid munitsiipiumideks. Uued kodanikud võisid tunda rahuldust, et on tõusnud impeeriumi valitseva, privilegeeritud rahva hulka. Poliitilist aktiivsust ilmutada oli neil paraku võimalik aga üksnes oma kodulinna tasandil. Üle kogu Itaalia elavil kodanikel oli praktiliselt võimatu oma hääleõigust Rooma rahvakoosolekul kasutada – selleks tuli Rooma minna. Ent kohalikul, munitsiipaalsel kõrgkihil tekkisid avaramad võimalused poliitiliseks kar-jääriks Roomas. Selleks tuli omada küllaldaselt rikkust, väljapaistvaid oraatori- või väejuhivõimeid ja – mis eriti tähtis – häid sidemeid Roomas mõjukate senaatorite hulgas. Parimaks näiteks siin on Latiumist Arpinumi munitsiipiumist pärit Cicero (106–43 eKr) tõus Rooma avaliku elu tippu. Itaalia romaniseerumine kiirenes.

Juba Itaalias, aga veelgi sihipärasemalt provintsidest püüdsid roomlased võita enda poole kohalikku rikast ladvikut ja toetasid kõikjal oligarhiat. Eesmärk oli moodus-tada privilegeeritud tuumik, mis oleks Roomale lojaalne ning seoks oma tuleviku Rooma riigiga. See pidi tagama, et maksud oleksid makstud ja olukord rahulik. Provintsikogukondade ülemkihile anti kodanikuõigus, aja jooksul said paljud pro-vintsilinnad piiratud või täieliku munitsiipiumi staatuse. Romaniseerunud provintsi-aristokraatia hakkas peagi pürgima Roomas kõrgetele kohtadele ning senati liikmeks. Huvitaval kombel õigustas keiser Claudius (võimul aastatel 41–54) Gallia aristokraa-tide senatisse lubamist Rooma algusaegade avatusega kõiksugu võõramaalastele. 2. sajandi lõpus olid juba pooled senaatorid pärit provintsidest. Osa neist olid küll

varem provintsi asunud roomlaste järeltulijad, aga nii või teisiti näitab see provintsiaristokraatia kasvavat sulandumist Rooma eliidi hulka. Ka mitmed 2. sajandi keisrid olid sündinud provintsis. Kodakondsus levis massiliselt sõjateenistuse kaudu. Juba kodusõdade ajal olid võitlevad pooled värvanud oma leegionidesse mittekodanikke. Caesar moodustas terve leegioni gallialastest ja annetas pärast ustavat teenistust neile Rooma kodakondsuse. Keisrite ajal see praktika jätkus, ainult et kodanikuks tehti kohe pärast vandeootuse andmist. 1.–2. sajandi Rooma armees

oli ümmarguselt 300 000 meest. Neist poole moodustasid provintsielanikest värvatud abiväelased, kes said Rooma kodanikuõiguse pärast 25-aastast teenistust.

212. aastal andis keiser Caracalla (võimal aastatel 211–217) välja edikti, millega kõik impeeriumi piires elavad vabad inimesed, hinnanguliselt 60 miljonit, kuulutati Rooma kodanikeks – roomlasteks. See tänapäeva vaatekohast otse revolutsiooniline samm ei äratanud kaasajal suuremat tähelepanu. Ajaloolastest mainib seda ainult Cassius Dio ja sedagi Caracalla fiskaalpoliitika kontekstis. Keisri eesmärk oli suurendada maksumaksjate hulka, kuna pärandimaksu ja orjade vabakslaskmise pealt võetavat maksu oli võimalik nõuda vaid kodanikelt. Millised ka olid keisri motiivid, impeeriumi nivelleerumisprotsess oli sellega lõpule jõudnud. Vahetegemine võitjate ja võidetute, Rooma kodanike ja mittekodanike vahel oli suuresti kadunud. Määravaks sai igaihe sotsiaalne staatus. Kõrgemad seisused – senaatorid, ratsanikuseisus ja linnanõukogude liikmed, samuti sõjaväeveteranid – olid „auväärased“ (*honestiores*), ülejäänud tavakodanikud olid „madalamad“ (*humiliores*). Nende vahe ilmneb eriti selgesti karistusõiguses. Ristilöömine ja piitsutamine, samuti piinamine, mida varem kohaldati ainult mittekodanikele ja orjadele, said lubatavaks ka lihtkodanike puhul. Rooma kodakondsus polnud enam privileeg ega väärtus, mille poole püüelda. Kuningisest iseseisvast kodanikust oli saanud riigi alam.

212. aastal andis keiser Caracalla välja edikti, millega kuulutati kõik impeeriumi piires elavad vabad inimesed Rooma kodanikeks.

WIKIMEDIA COMMONS